

Cultuur en samenleving

Kunst en wetenschap

De Gouden Eeuw staat natuurlijk ook bekend om haar ongeëvenaarde kunstenaars. Schilderijen van Rembrandt, Hals of Vermeer brengen nu miljoenen op. De grote meesters konden in hun dagen ook al aardig rondkomen van hun werk. Minder dan tegenwoordig werden schilderijen gezien als kunst. Schilderen was een ambacht. Met name de schilders met een neus voor handel boerden goed. De vraag naar schilderijen was groot en niet alleen in de Republiek zelf.

Uit onderzoek naar inboedels is gebleken dat ook minderbedeelden en zelfs arme mensen vaak schilderijen en prenten in huis hadden hangen. Hoe rijker de eigenaar hoe groter het aantal schilderijen en hoe meer grote meesters. Schilderijen waren *big business* en schilders bekwaamden zich in een bepaald genre om hun werk aan de lopende band te kunnen leveren.

Naast de kunst floreerde de Republiek ook in de wetenschap: belangrijke ontdekkingen vonden binnen de landsgrenzen plaats. Veel internationaal bekende wetenschappers trokken naar de Nederlandse universiteiten, waarvan de Universiteit Leiden de oudste is (1575). Ook het aantal internationale studenten lag hoog: wie het zich kon permitteren kwam naar de Nederlanden om bij de beste wetenschappers college te volgen. In het Latijn, dus niemand had hierbij een taalprobleem.

De colleges trokken trouwens niet alleen wetenschappers en studenten. Het anatomisch theater, waar de medische studenten colleges kregen over de anatomie van het menselijk lichaam, was een internationaal bekende trekpleister. De Republiek liep voorop in praktisch onderzoek, in een tijd dat het lezen van wetenschappelijke theorieën uit de Klassieke Oudheid de gewoonte was.

Rijkdom en armoede

Naast een rijke bovenlaag van regenten en handelaren, bestond een redelijk grote middengroep die zich aardig kon redden. De onderste laag van de bevolking was echter de grootste. Voor hen was er weinig *gouds* aan de 17de eeuw. In de steden, met name in Amsterdam, was genoeg werkgelegenheid wat veel mensen aantrok. De inkomsten waren alleen laag waardoor ongeschoolde arbeiders met een groot gezin de eindjes vaak niet aan elkaar konden knopen.

25 procent van de bevolking had in meer of mindere mate steun nodig. Zij meldden zich wekelijks bij de armenzorg en kregen hulp op maat in de vorm van geld, brood en turf. Deze zorg werd betaald vanuit de gulle giften van de stadsbewoners en was alleen bedoeld voor arme inwoners van de stad. Landlopers, kleine criminelen en recent aangekomen migranten zonder geld kwamen in het grijze circuit of een tuchthuis terecht.

Naast de armenzorg was ook de zorg voor zieken en wezen ontwikkeld in de Republiek. Het Dolhuis was een plaats waar geesteszieke mensen werden verzorgd. De wezen werden onderverdeeld in het burgerweeshuis en het armenweeshuis waar ze eten, onderdak en een opleiding genoten. De laatste groep was een stuk minder goed af: het eten was slechter en de opleiding bestond uit hard werken.

Kijk ook naar passende filmpjes op:

- www.schooltv.nl
- www.entoen.nu

Economie

De Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) en de Westindische Compagnie (WIC) speelden een belangrijke rol in de Gouden Eeuw. De VOC voer op het oosten en handelde met name in kruiden en specerijen, zoals nootmuskaat, kruidnagel en peper. De WIC voer op het westen en handelde onder andere in slaven, koffie, tabak en suiker.

De beide organisaties hadden zoveel personeel nodig, ook vanwege de hoge sterfte onderweg, dat de helft van de geronselde zeevaarders uit het buitenland aangetrokken moest worden. Meestal arme sloebbers die in de West of de Oost gouden bergen hoopten te vinden. De andere helft, van eigen bodem, kwam over het algemeen ook uit de onderste klasse van de samenleving.

Na maanden op elkaars lip te hebben gezeten, namen de in leven gebleven zeelui het niet meer zo nauw. Het met geweld innemen van inheemse dorpen of het verhandelen van slaven werd gezien als een noodzakelijk kwaad: de winst was het belangrijkste. Helemaal gunstig was een kaperbrief van de stadhouder, die toestemming gaf om vijandelijke schepen te overvallen. De verovering van een Spaanse zilvervloot door Piet Hein in 1628 leverde de schatkist het bedrag van 12 miljoen gulden op.

Zeevaart en de handel waren de belangrijkste pijlers waar de Nederlandse economie op dreef. Bij handel wordt al snel aan de VOC gedacht maar de meest omvangrijke en winstgevende handel ging via de Oostzee in Noord-Europa, de moedernegotie. Het grootste gedeelte van het verhandelde graan kwam via die route het land binnen. Bij het uitbreken van hongersnood in Europa waren er voldoende voorraden in Amsterdam die tegen woekerprijzen van de hand werden gedaan. Daarnaast kwam hongersnood in eigen land niet langer voor.

De opening van de Amsterdamse wisselbank zorgde voor een goede impuls binnen de handel. Handelaren hoefden niet langer met verschillende muntsoorten te zeulen maar konden het te betalen bedrag overschrijven. Ook de aandelen kwamen in zwang. Door een aandeel in een VOC-schip te kopen kon iedereen meedelen in de rijkdom, maar ook de risico's.

Dat niet alleen rijke handelaren hier aan meedelen blijkt uit de archieven: ook 'arme lieden' zoals dienstbodes kochten zich voor een klein bedrag in. De schaduwzijde van de nieuwe aandelen was de opkomst van het speculeren. Dit zou leiden tot een ware tulpenmanie die in 1637 eindigde met de eerste beurscrash in de geschiedenis.

Vrouwen werden over het algemeen als handelingsonbekwaam gezien, op een aantal uitzonderingen na. Want in een land van vissers en VOC-vaarders, waarbij de mannen lang van huis waren, genoten hun vrouwen meer macht dan elders. Deze echtgenotes waren bevoegd om de handel of het bedrijf zelfstandig te runnen tijdens de afwezigheid van hun mannen. Ook weduwen hadden het recht om de zaak van hun man voort te zetten, totdat ze zouden hertrouwen.

Kijk ook naar passende filmpjes op:

- www.schooltv.nl
- www.entoen.nu

Politiek

Het bestuur van de jonge Republiek was wezenlijk anders dan in de omliggende landen. Daar heersten absolute vorsten, met goddelijk mandaat over hun onderdanen. De gewesten binnen de republiek echter kenden een grote mate van autonomie. Zij konden zelfstandig besluiten nemen over belastingheffing of over rechtspraak.

Over twee zaken moesten de verschillende gewesten met elkaar in gesprek tijdens vergaderingen waarbij ze alle zeven waren vertegenwoordigd, de zogenaamde Staten Generaal. Tijdens deze bijeenkomsten werd gesproken over allereerst de buitenlandse politiek van de jonge Republiek en daarnaast over militaire aangelegenheden. Zaken die alle gewesten aangingen natuurlijk.

Binnen de Republiek vielen twee functies in het bijzonder op, namelijk die van stadhouder en die van raadspensionaris. De stadhouder was een afstammeling van Willem van Oranje (de eerste stadhouder) en was opperbevelhebber van het leger. De raadspensionaris was de hoogste ambtenaar van het gewest Holland (economisch en dus politiek gezien veruit het belangrijkste gewest), zat de Staten Generaal voor en vertegenwoordigde de Republiek naar buiten toe.

Lange tijd verliep de onderlinge samenwerking tussen de raadspensionaris en de stadhouder prima. Dit kantelde tijdens de zogenaamde Bestandsjaren, de wapenstilstand tijdens de Opstand tegen Spanje die van 1609 tot en met 1621 duurde. Een conflict tekende zicht tussen de toenmalige raadspensionaris Johan van Oldenbarnevelt en de toenmalige stadhouder Maurits af, die uiteindelijk in het voordeel van de laatste werd beslecht. Hij zette als opperbevelhebber de Staatse troepen in, liet de raadspensionaris oppakken, berechten en onthoofden wegens landverraad.

Bijzonder, dat tijdens een periode waarin de Republiek op adem lijkt te komen van de langdurige strijd met Spanje, er op een haar na een burgeroorlog uitbrak. De geschiedenis zal leren dat in de Gouden Eeuw er om een stadhouder wordt gevraagd als er militaire dreiging is en dat op het moment dat de rust en vrede weder zijn gekeerd, de roep om een raadspensionaris groot wordt.

De latere stadhouder Willem III zou ook een strijd om de macht uitvechten met politieke bestuurders, ware het niet wat meer op de achtergrond. Bij de moord op de raadspensionaris De Witt en zijn broer in 1672 deed Willem III niets om de menigte in toom te houden of de daders te straffen. In tegendeel: zijn kamp gooide met politieke pamfletten over landverraad olie op het vuur.

Kijk ook naar passende filmpjes op:

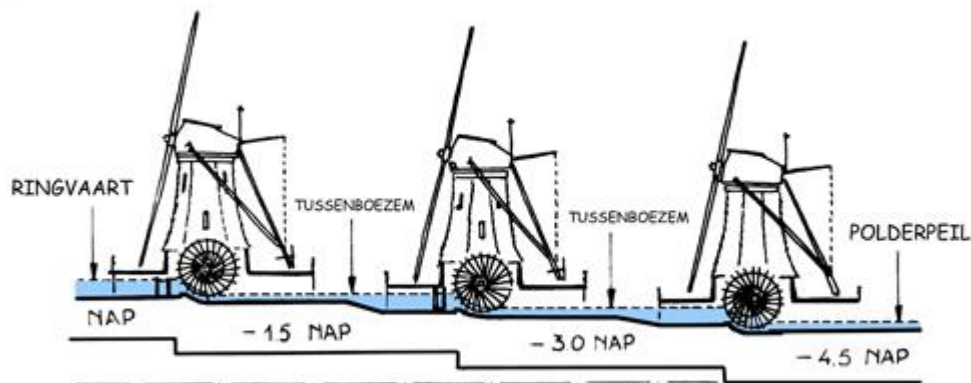
- www.schooltv.nl
- www.entoen.nu

Natuur

De stad Amsterdam barstte aan het begin van de 17^e eeuw uit zijn voegen. Van heinde en verre trok deze stad gelukszoekers, ondernemers, vluchtelingen en handelaren aan, die een plek hadden te veroveren in de stad. Deze toestroom van mensen zorgde voor een aantal forse uitbreidingen van de stad, waarbij een aantal extra grachten werd gegraven, met daaraan gelegen de grachtenpanden voor opslag en als woonhuis voor de rijke handelaren.

Al deze inwoners van Amsterdam moesten gevoed worden. Natuurlijk kwam er veel voedsel via handel binnen. Tegelijkertijd werd er gekeken naar nieuwe mogelijkheden om producten te verbouwen, die voor voedsel (met name graan) zouden kunnen worden verhandeld. Onder leiding van private investeerders en Amsterdamse stadsbestuurders werden aan het begin van de Gouden Eeuw tal van meren droog gelegd en ontwikkeld tot landbouwgebied.

De Beemster is hier een schoolvoorbeeld van. In 1607 werd besloten dit grote meer vlak boven Amsterdam droog te leggen. Er werd een hoge en stevige dijk van 38 kilometer lang omheen aan gelegd, met daar weer omheen de ringvaart. Daarna begon het leegpompen van het meer, met maar liefst 43 windmolens in totaal. Er werd zelfs besloten molengangen te bouwen: molen op een rij, steeds een trap hoger (1,5 meter), die het water van het meer trapsgewijs naar de ringvaart moesten brengen. Ingenieur Leeghwater was verantwoordelijk voor de bouw en de plaatsing van deze molens.

In 1612 viel het meer droog en kon de inrichting van de drooggemaakte polder beginnen. Er werden wegen aangelegd, wegsloten en kavelsloten gegraven en boerderijen gebouwd. Dit alles gebeurde volgens een streng ordelijk, geometrisch patroon. Aan deze rationele verkaveling en inrichting heeft de Beemster zijn huidige status als werelderfgoed te danken.

Kijk ook naar passende filmpjes op:

- www.schooltv.nl
- www.entoen.nu